

Civakodik, rágalmaz.

Állat harapása a marás. Mar a kutya, a farkas, a kígyó stb. Decsi közmondása szerint „az gonosz embert még az egér is megmarja“.

Állatok *marakodása* egymással való veszekedése. Sokféle állat *marakodik*; de ha emberre mondjuk hasonlatképpen, hogy *marakodik* (azaz 'csunyan veszekedik'), akkor soha nem más állat marakodására gondolunk, hanem kutyáéra. „*Marakodnak, mint a kutyák*” — ezt sokszor hallani, de azt nem, hogy marakodnak, mint a farkasok vagy medvék vagy bármiféle bestyék. A kutya az, mely a marakodó állatok közül naponként előtünk, körülöttünk van, a kutya életéből láthatjuk naponként az állati dühös marakodást. Annak idején mi falusi gyerekek, mikor hallottuk a kutyák csaholásának nagy zshivaját az utca felől, mind szaladtunk a kapuba nagy kiabálással: „Kutyalakodalom! Kutyalakodalom!” Tehát a kutya életéből visszük át emberre, mikor azt mondjuk: 'ezek meg ezek *marakodnak*'.

A kutyamarakodás nagy zajjal, nagy ugatással, *csaholással* jár.

Csahol hangutánzó szó, van *csihol* változata is. Hangutánzó voltát mutatja az is, hogy többféle hangot is jelölhet. *Csahol* a kutya, *csahol*, *csihol* az ember az acéllal, mikor a kovakövhöz üti, hogy szikrát vessen. A *csi-* hangutánzó tőnek *ci-* változata is van. A 'tüzet *csihol*' helyett Zemplénben azt mondják, hogy 'tüzet *cihel*'. „*Ciheljen* ken egy kis tüzet. Jól *cihel*-é a kova?” (MTSz.) Szatmár vármegyében N a g y b á n y á n pedig *cihol* a 'csihol'. (MTSz.) Ezt a *cihol*-t a kutya *csahol*-ására is mondták (GKat. Válts. II:290. NySz.), éppúgy a *cihelt*-t is:

Zeng megint az erdő új *cihelése*ekkel,
Egy rókát hajtanak a szagló *ebek*kel.

Gyöngy: Kemény J. 12.

Tehát a kutya nemcsak *csahol*, hanem *cihel*, *cihol* is, és a *cihol* alakot ismerik N a g y b á n y á n.

Tudnivaló pedig, hogy nagybányai pap volt **Miskolczi Gáspár** s onnét való elűzetése után szerzette Erdélyben a *Jeles Vad-Kert*-et. Maga írja az előljáró beszédben: „... a hajdan szépen virágzó, tiszta tudományú, dícséretes rendtartású, szoros disciplinájú nemes n a g y - b á n y a i reformata ekklézsiának másodszori megzavarodásakor 1689. esztendőben, Sz. András havának 4. napján, akkori két becsületes collegáimmal, úgy mint tiszteletes tudós Nánási István urammal és azon helyben lévő német ekklézsiának dícséretes prédikátorával, tisz. tudós Tseh Márton urammal, a Krisztushan kedves atyámfiaival és két szép skólabeli deák ifjainkkal együtt, főképpen egy Ravasz Ferenc nevű jézsuitának sollicitatiojára, idegen brachium által

exturbáltatván, életemnek már 61-dik esztendejében bujdosám bé e hazába“ (t. i. Erdélybe). **Miskolczi** uram tehát, mint nagybányai volt lakos, ott a *csihol* szónak *ci-* kezdetű változatát ismerte.

Bihal — *bival* kiejtés váltakozik egymással; *csahol* helyett is mondják néhol, hogy: *csavol*; így **Miskolczi Gáspár** is nem *cihol*-t ír, hanem *civol*-t. Kétségtelen azonban, hogy a kutya *civolása* ugyanaz, mint *ciholása*, *csaholása*, vagyis a *civol* hangutánzó szó: „Mikor az ebek [a szarvast] ugyan derekason üzik, és véski eszébe, hogy már különben életét meg nem mentheti, önként egyenesen az emberre fut, attól hogy már nagyobb őltalmat s kegyelmet várván, mint az utánna *civolással* (tzivolálfal) futkosó ebektől.“ (Jeles VadK. 139.) „Luther Márton... asztalánál ülven látta, hogy a kölykök nem csak farkok csóválásával, hanem *civolásokkal* is kívánnának valami eleséget a vendégektől.“ (201.)

A kutya nemcsak *csahol*, hanem Zala megyében *csivakodik* is azaz „síró nyöszörgéssel ugat, ugrándozva *csahol*, kaffantgat. 'Csak úgy *csivakodott* utána' (a kutya a nyúl után, mikor kergette).“ (MTSz.) Ha pedig *csaholó* kutyára mondják azt, hogy *csivakodik*, akkor *civoló* kutyakölykökre mondhatták azt, hogy *civakodnak*.

Igaza van hát **Czuczor—Fogarasi Szótárának**, mely azt mondja, hogy „*czivakodnak* ... a kis kutyák“ és hogy a „*czivakodik*“ csak „*átvitt értelemben*“ jelenti azt, hogy: perlekedik, szóval veszekedik.“ A „*czivakodó*“ címszó alatt olvassuk: „*Czivakodó ebek. Czivakodó kofák.*“

Az Etymologiai Szótár szerint a *civakodik* és *civódik* szónak „*elfogadható magyarázata nincs*“, de „*legvalószínűbb Czuczor—F. származtatása.*“ Bizony, nem csak legvalószínűbb, hanem egészen bizonyos. A kutya *csaholása*, *civolása*, *civakodása* kétségtelenné teszi, hogy a *civakodás* is a kutyákat illeti először s csak később vitték át e szót emberek veszekedésére, mint a *marakodás* szót is. A kutyák *civakodása* pedig először *csivakodásukat*, *csaholásukat* jelentette mint hangutánzó tö származéka s később jelentette a *csaholással* járó *marakodást*, *veszekedést*. Bárczi Szófejtő Szótára is rossz nyomon jár, hogy a *madarak civakodásából*, *civódásából* magyarázná az embereket.

Ezek után mindjárt sejthetjük, hogy hibásan magyarázza **Lovas Rózsa** a *rág*-ból származott *rágalmaz* szónak jelentéstani fejlődését ilyen módon (MNy. XXV:295—6): „ha valaki sokat beszél másról, akkor sokat forgatja szájában az illető nevét, tetteit, mintegy *rágódi* rajtuk.“ **Lovas Rózsa** ebben **Bárczit** is meglevesztette. (Szóf. Szót.)

Hogy a *rágalmaz* a *rág*-ból lett, az bizonyos.

A M. Tájszótár szerint: *rág* = „*rágalmaz, gyaláz*“ (Székelyföld). 'Sokat *rágott* mán ingömet' (Udvarhely m.). 'A minap

és a kalákába csak ingömet *rágott* (Udvarhely m.). A régi nyelvben is közönséges volt a *rág* 'calumnior', 'verleumden' jelentése: „Ó én édes istenem, mely igén veszedelmes az szerzetésbe sokat akarni tudnia és ömagát nem tudnia; ó, mely igén közel vagyon az oly szerzetés az ő lélkének veszedelméhez, ki másnak életéről szertelen tudakozó és az ő atyafiának lelkiismeretinek még *rág* a l m a z ő j a, mert ömagát nem tudja és mást ítél és *rág*“ DebrC. 235; „Ó sziz Carthusia (t. i. a karthauzi szerzet), ki lehet téhozjád hasonlatus? Némullanak még (= meg) azért a békák, kik ném szénnek (= szűnnek) ez szént szerzet ellen csacsogni! Szénnyenek még szemérem-beszédét ellene szólni, kinek ném tudják szentségét vallani (= nem tudják, bár szeretnék, a karthauzi rend szentségének fokát utolérni más rendek). Ném mondatik eszének az, ki másban azt gyilóli avagy *rágván* szólja, kit énnénmagában szeret lénni. Az sém eszesség, kit míg ném tud, ném ismer, immáran bátor ítélni.“ ErdyC. 376. „Eltávoztatom ezt, hogy valaki né szidalmazzon, né (szóljon) *rágjon* minket ezféle bőségbe, ki szolgáltatik mitülünk“ (**Komjáti**: Szt. Pál Lev. 225): „Devitantes hoc, ne quis nos vituperet in hac plenitudine, quae ministratur a nobis ~ um zu verhüten, dass nicht jemand uns wegen dieser reichen Gabe, die von uns vermittelte wird, übel nachrede (Szt. Pál Korint. II. Lev. VIII:21). „A patvaros mindeneket fedd, *rág*, nyelvével rongál“ (Com. Jan. 186. NySz.). A „patvarosnak“ ez a *rágása* azonban nem onnét van, hogy a patvaros a „más nevét, tetteit szájában forgatja“, hanem ez is a kutya *rágásától* vett kép. Megmondta ezt már bölcsen **Czuczor—Fogarasi**: „*Rágalom*. Azon sérelem, illetőleg sértegető beszéd, mely valakinek becsületét, hírét, nevét megrontani akarja. Képes kifejezés a *rág* igétől kölcsönözve, mintha t. i. a becsületsértő ember egy a n á n t r á g ó d n é k másokon.“

Ennek a *rágásnak* azonban — hogy **Csefkó Gyulának**, a legmagyarabb magyar nyelvtudósnak szavaival szóljak (Szállóigék, Szólamódok 85) — „semmi kapcsolata sincs a kutyaék verekedő természetével. Hanem egy másik tulajdonságukkal igenis van.“ **Csefkó** ezt a 'rákerül az ebek harmincadjárja' kifejezésre mondta, de illik ez a *rágalmaz-ra* és a 'rágalmaz' jelentésű *rág-ra* is.

Tovább idézek hát **Csefkó** könyvéből: „Sokszor hallani, hogy a kutyaék megmarcangolják az erdőn, mezőn temetetlenül heverő holttestet. Rájárnak, míg egészen oszlásnak nem indul. Arról is olvashatni, hogy primitív népek az ellenség holttestemét oda-vetették a kutyaék elé martalécul. Achilles az Iliászban azzal fenyegeti Hektort, hogy:

S míg tégedet ebek, varjak *tépnék* széjjel,
Mi őt eltemetjük szép nagy ünnepéllvel.

A haldokló trójai hős viszont arra kéri ellenfelét: »Akhillesz, ne bocsáss ebek ételére.« De Peleüsz bösz fia tovább is fogadkozik: »Igy sem kergetik el rólad az ebeket.« A Királyok könyve szerint azt mondta az Úr Ákhábnak: »Ugyanazon a helyen, ahol felnyalták az ebek Nábót véréét, ebek nyalják fel a te véredet is. És Jezabel felől is szöla az Úr mondván: Az ebek eszik meg Jezabelt Jezeél köfala előtt.« Jókívánságul, fenyegetésül, átkozódásul régen is, most is szokták mondani: ...*egyje meg az eb a testit*, azki nem kívánja (Teleki Mihály Lev. VI:310). *Hogy a kutyák egyenek meg! Hogy a kutyák nyalják fel a véredet!* Ha a kezem közé kerülsz, vért iszik a kutya! A kutyák isszák meg a véred (Nyr. XLV:266). A kutya nyalja fel földrül a te véred (Gvadányi: Fal. Nót. elm. 221). *Kutyákkal nyalatom fel a véred (Móra F.: Véreim 14) ...*“ stb.

Az élő embert megharaphatja, megmarhatja a kutya, de rágni nem rághatja. Rágni már csak holttestét rághatják. De azt is mikor? Csakis akkor, ha a holtak nem adták meg a tisztességes eltakarítást, ha az a gyalázatot esett rajta, hogy temetetlen hagyták az ebeknek. Ha valakit megmárt az eb, baj volt, fájdalom volt, de nem gyalázat szenvedése; gyalázat volt azonban az, ha valakinek testét temetetlen hagyták ebek prédájául, hadd rágják. Innét a *rágalmaz* szónak az a jelentése, hogy 'valakinek becsületét megrontani akarja', 'valakit gyalázatotba akar keverni.'

A holttesteken való rágódásból lett tehát a *rágalmazás*.

Bizonyítják ezt **Miskolczynak** ezek a hiénáról írott sorai: „a hiéna... közönségesen a halottaknak koporsójokban lakozik, felássza és megessi a halottakat. Ez pedig ábrázoló képe az olyan *rágalmazó* embereknek, akik a dicséretre érdemes embereknek holtok után sem kedveznek, hanem jó híreket undokul mocskolják.“

Mi magyarok a kutyát ismertük meg olyannak, mely az embereknek gyalázatra vetett testén *rág*, *rágódik*, ezért kétségtelenül a kutyáról vettük a 'verleumden' jelentésű *rág*, *rágalmaz* szót, mint a *marakodik*-ot és *civakodik*-ot is. **Teleki Jánosné** írja fiának, Mihálynak (Teleki Mih. Lev. I: 324): „látom s hallom az reád tátott sok *rágalmazó* nyelveket s én anya lévén, nem állhatom, meg ne írnam.“ Az a '*rágalmazó nyelv*', mely valakire reá van tátva, bizonyára dühös állat nyelve, nem rágódó emberé. **Lovas Rózsa** arra hivatkozik, hogy „a latin *rodere* 'rág' szónak szintén fejlődött '*rágalmaz*' jelentése.“ Ez igaz, de ott is bizonyára állat rágásából.

Szegény ebek! „Ez a mindenek előtt esmérates házi állat sok virtusokról dicsértetik... Ez sokkal hívebb a szolgálknál, aki mindenkor az ajtó előtt vigyáz, a ház táját híven őrzí, embernek éjjeli, nappali házörzöje és ha vagy lopó vagy barom vagy idegen ember jár ott körül szüntelen való ugatásával hírré

teszi.“ (Misk: Jel. Vadk. 190.) Mégis mi hálátlanok beszédünkbe az ebnek csupa rossz tulajdonságairól vett képeket, közmondásokat vegyítünk: *marakodik*, *civakodik*, *rágalmaz*, ‘nem lesz az ebből szalonna’, ‘*kutyából* sohasem lesz szalonna’, ‘ha ebbel játszol, bot legyen kezedben’, ‘*ebnek* a fia is *eb*’, ‘az *eb* ha általússza a Dunát is, ugyan *eb*’ stb.

Innét van, hogy az *eb* és *kutya* szóból származott igéknek az a jelentésük, hogy valaki ‘rosszalkodik’: *elkutyálgodik*, ‘még-*ébelléte* magát’ (Tabajd). **Szezei Molnár Albert** írja Grammatikájában (CorpGr. 237): „Verba . . . quae oriuntur a nominibus tantum, vel imitationem significant, ut: cigánkodic, Ciganum agit, idest more . . . Cigani, fraudulentem agit . . . *ebelkedic*, canem agit.“

En meg most azt is rásütöttem a kutyákra, hogy azok tanították meg a gazdáikat *civakodni* és *rágalmazni* is!

Mészöly Gedeon.

Civakod-ni (zanken), *rágalmaz-ni* (verleumden). Civakodni war ursprünglich ein onomatopöisches Verb und wurde damit das Klaffen der Hunde angedeutet. Die ursprüngliche Bedeutung von *rágalmazni* war ‘kauen’ und wurde für das Aunagen der unbestatteten Leichname durch die Hunde und dadurch für ihre Schändung angewendet.

Szabó és varga.

Bizonyára feltűnt már másoknak is, hogy a szabót, noha nemcsak kiszabja, hanem meg is varrja és teljesen elkészíti ruhánkat, csak — *szabó*-nak hívjuk. Annál feltűnőbb ez az elnevezés, mert több más nyelven is így nevezik ezt a mesterembert, pl. németül *schneiden* igéből *Schneider*, franciául a *tailleur* igéből *tailleur* a neve. Ennek az elnevezésnek tehát nyilván valamilyen általánosabb művelődéstörténeti okának kell lennie. Már nem egyszer gondolkoztam ezen nyelvészi pályám folyamán, de mindig hiába. Rögtön megvilágosodott azonban előttem ez a kérdés, mikor néhány évvel ezelőtt azt olvastam egy német folyóiratban,* hogy a posztókészítő vagy -kereskedő régebben, a középkor elején, nemcsak árulta a ruhakészítésre való posztót, hanem a vevő kívánságára mértékvétel után ki is szabta. Ebből a művelődéstörténeti adatból tehát először is az

*) Fel is jegyeztem magamnak akkor az olvasottak helyét, de ez a jegyzetem azóta, sajnos, valahogyan elkallódott.